

Про деякі особливості поетичної майстерності архієпископа Іоана Максимовича в поемі «Богородице Дѣво, радуйся»

У статті розглядаються особливості поетичної майстерності барокового поета і проповідника свт. Іоана Максимовича в поемі «Богородице Дѣво, радуйся», досліджується походження і значення біблійних символів, семантика образів, акцентується увага на основних мотивах творчості поета.

Ключові слова: Іоан Максимович, історія української літератури, літературні вірші, бароко, поема, диво, канон, молитва, символіка Богородиці.

Одним зі способів єднання людини з Богом була і залишається молитва. Особливе місце з-поміж канонічних християнських молитов належить молитвам «Отче наш», «Вірую» та «Богородице Діво, радуйся». Поставши і за змістом, і за композицією ідеальними зразками християнського звернення до Творця та Богородиці, вони з ранніх часів християнства й донині мають виняткову вагу, тому найчастіше привертають увагу письменників і поетів, які намагаються їх переспівати, наслідувати, тлумачити, розпізнати смислове та семантичне навантаження.

Образи Діви Марії та Ісуса – одні з провідних у релігійній культурі Бароко, стали джерелом натхнення і для майстрів слова XVII – XVIII ст., з-поміж яких вирізняються Іван Величковський («Зегар з полузегарком»), Кирило Транквіліон Ставровецький («Перло многоцѣнное»), Антоній Радивиловський («Огородок Маріи Богородицы»), Іоаникій Галятовський («Ключ разумѣнія священником законным и свѣцким належачий», «Скарбница потребная и пожитечная всему свѣту»), свт. Димитрій Туптало («Руно орошенное, пречистая и преблагословеная Дѣва Марія»), свт. Іоан Максимович («Богородице Дѣво, радуйся») та багато інших.

Попри велику кількість вітчизняних і зарубіжних студій, присвячених творам українського літературного бароко, більшість текстів досі не отримали ґрунтового аналізу та вивчення. Не стала предметом літературного дослідження і велика поема українського проповідника, культурно-освітнього діяча кінця XVII – початку XVIII ст., представника Чернігівського літературно-філософського кола

архієпископа Іоана Максимовича (1651–1715) «Богородице Дѣво книга нареченна, от Троицы Пресвятыя пред вѣки сложенна» (1707), в основі якої – звернення архангела Гавриїла до Пресвятої Діви.

З огляду на це вважаємо за доцільне проаналізувати в статті основні особливості поетичної майстерності свт. Іоана Максимовича, окреслити художню своєрідність поеми «Богородице Дѣво, радуйся» та довести її особливе місце в українській літературі XVIII століття.

Варто зазначити, що тривалий час маріологічні тексти взагалі відносили до поняття «духовної лірики» й розглядалися переважно як вірші-звернення до небесних сил. Крім того, письменницький хист свт. Іоана Максимовича протягом століть ставився під сумнів. Сучасники картали його твори через великий обсяг та звинувачували у графоманстві, нащадки ж, довірившись сучасникам, не обтяжували себе бодай спробами перевірити це звинувачення й спростувати.

Вперше критично висловився щодо творчості архієпископа Іоана Максимовича, зокрема поеми «Богородице Дѣво, радуйся», свт. Димитрій Туптало у листі до Стефана Яворського (1708): «Книгу друкованих віршів мені надіслали. Бог дав тим віршоробам і друкарню, і бажання, і гроші, і вільне життя. Речі, мало кому потрібні, у світ з'являються...» [10, с. 120]. Суб'єктивна оцінка митрополита Ростовського стала підґрунтям для подальшого негативного ставлення до творчості письменника протягом кількох століть, яке почало змінюватися об'єктивними розвідками літературознавців лише з середини XX століття.

Попри те, свт. Іоан Максимович відомий не лише як талановитий поет і мислитель епохи Бароко, але й великий проповідник насамперед, канонізований святий, якого шанують християни в усьому світі. У своїй поемі «Богородице Дѣво, радуйся» святитель не раз згадує імена духовних сподвижників, чиї духовні настанови та літературні праці стали орієнтиром у написанні цього твору. Варто зазначити, що «збирання зі святих» джерел, посилення на книги святих отців, історичні книги та безпосередньо на авторитет Книги Книг є цілком типовим для барокового письменства. Не завжди автори подавали відомості щодо першоджерел, оскільки поняття наслідування в ту літературну епоху було типовим виявом літературної практики. Першочергове завдання поетичного твору – вразити читача формою, обізнаністю з історичними, теологічними та літературними надбаннями попередніх епох, синтезом східних і

західних традицій. Часто, писав Ф. Буслаєв, «у витворах митців цінувалося не те, до чого дійшли вони самостійно і в чому виявили свої особисті здібності, своє мистецьке вміння і свої ідеї, а те, в чому вони наблизилися до старовини, жертвуючи власною особистістю заради вірності традиції» [2, с. 354]. Такої форми поетичного мистецтва дотримувався і свт. Іоан, компілюючи здобутки східного і західного християнського вчення:

Призрѣ на мя нища, честь дарова високу,
 Безчестію моєму не внимай глибоку.
 Незри приносямаго, но приносимое,
 Не от своїх бо даю, з святых пишимое.
 Єже собра, як пчела, от премногих древес
 От Богоносных отець нѣколико словес [7, вступ, арк. 30].
 Оны мя поучают, оны наставляют,
 Оны всѣ Духом святым Дѣву прославляют [7, арк. 293 зв.].

Молитва про дар слова властива багатьом бароковим поетам. Однак у свт. Іоана вона набуває особливого значення, бо автор зрікається власних творчих інтенцій і робить Діву Марію співавтором свого твору, акцентуючи увагу читача на божественному походженні поеми, а відтак – і її сакральному значенні. Власне, усю творчість поет інтерпретує як процес, який Бог здійснює через людину, де митець – лише інструмент у руках Всевишнього і Його Матері:

Но без твоея помощи нелѣт сотворити,
 О Пречистая Дѣво! Изволь пособити.
 Єже Іоан святой во честь успенія
 Написа, созывая Ангел на пѣнія.
 Прилично той помянуть стих на все житіє
 Препрославленно твое. Ты мое Бытіє
 Исправи, и помози пріятно писати,
 Управи слух и сердце полезно читати [7, арк. 21].

Виявляючи благочестиве ставлення до Творця і Божої Матері, автор, приступаючи до написання кожного розділу, «як правило, просить у Бога благословення на свій труд; потім прохає прощення у читача за те, що береться писати про святого, сам будучи грішною людиною; тоді говорить про відсутність у нього дару красномовства» [6, с. 139]. Усі ці правила «літературного етикету» або «літературного загравання», за словами В. Лєпахіна, в жодному разі не є виявом авторського лицемірства чи зневіри, а навпаки – «віруючий знає, що

Бог бачить серце людини... і без Божої допомоги його труд марний і безплідний» [6, с. 139]. Свт. Іоан Максимович з глибоким душевним трепетом звертається до Діви Марії перед Її святим образом, і визнає, що «навіть найкращий літературний дар не може у всій повноті і силі передати сяйва святості» [6, с. 140] і його любові до Божої Матері:

Кто в началѣ своего дѣла полагает
Дѣву, безпрепятія добръ совершает.
Настави мя, о Дѣво, что имам писати?
Не лиши многогрѣшна своѣй благодати.
Недостоин есмь угля Ісаїи дана,
Помози ми, Маріє Мати, преизбранна.
Очисти мя от скверны, к тебѣ припадаю,
В Твое святое Имя дѣло начинаю [7, арк. 26].

У душі східнослов'янської молитовної поезії, яка покликана була насамперед популяризувати християнське віровчення, а не розкривати суто побутові чи морально-етичні проблеми суб'єкта, Господню волю свт. Іоан Максимович ставить понад усе, протиставляючи власній духовній немочі, а відтак свою працю і натхнення ввіряє Діви Марії, прохаючи про захист від ворогів і суперників. Авторська молитва про поміч у написанні поеми просякнута почуттями любові і беззаперечної віри в те, що праця на пошану Богоматері стане духовним світильником для Божої пастви і найвищим служінням святителя, його істинним покликанням на землі:

Много может молитва о мнѣ, окаянном,
Спасенія своего грѣшном отчаянном.
Єдно упованіє, Пречистая Дѣво,
Ты начало, будь конєць, молю всетщаливо.
Тщаніє аз имѣю усердно готово,
Дѣво Богородице, вложи в уста слово [7, арк. 18].

Як бачимо, процес творення для святителя – це також і дивовижний спосіб самореалізації у світі, служіння Богу і людям, виняткова можливість поета стати співавтором Господа у творенні сакрального Слова. За бароковою літературною традицією автор неодноразово висловлює подяку Діви Марії як першопричині всіх людських благ за дарування благодаті і натхнення у написанні книги:

Не ищу чести, славы, хощу угодити
Тебѣ, Сыну твоему, до смерти служитьи.

Тѣм, о Благая Мати, надеждо єдина,
 В начинаємом трудѣ моли Бога Сына.
 Да мя свышше осѣнить, укрѣпить немощна,
 Буди твоя молитва о мнѣ грѣшном тощна.
 На помощь уповаю, начинаю дѣло,
 Укрѣпи, Богомати, немощное тѣло.
 Вразуми невѣжество, даруй ми благодать,
 В начатом моем трудѣ не престай помогать [7, арк. 30, вступ].

Поєма свт. Іоана Максимовича «Богородице Дѣво, радуйся» стала найбільшою поємою метафізичного змісту і чи не єдиною поетичною інтерпретацією, що покликана не лише возвеличити Ім'я Пречистої Діви, але й розширити значення кожного сегмента молитви, розкрити його зміст і глибину крізь призму біблійних першоджерел та християнського вчення. Це – своєрідна ампліфікація канонічного тексту, авторська пісня до Пресвятої Діви, майстерно обрамлена бароковими фігурами й тропами. У світлі морально-дидактичних настанов автор намагається привернути увагу читача до загальних християнських догматів і цінностей, а заодно розкрити значення молитовної практики в особистому житті:

Вси любящии Дѣву будите надежны
 Прият спасеніє, точію прилежны...
 Поможет немедленно, и от бѣд избавит,
 От всяких зол сохранить, в путь правый наставит...
 Настави мя, О Дѣво, погибельна рова
 Избави, со слезами умножаю слова.
 О сем прошу, и молю всегда воздыхаю,
 Непрезри, чиста Дѣво, к тебѣ припадаю [7, арк. 41 зв.].

Майстерність молитви свт. Іоана Максимовича проявляється в тому, що в ній оживають усі сакральні біблійні сюжети й постаті, а образи, рефлексуючи крізь призму творчих ідей автора, набувають нового значення. Поруч із тим автор, посилаючись на першоджерела, творить формулу молитви, яка чітко окреслює і його власну концепцію світу та людини в ньому:

Подвизающіися, усердно тецѣте,
 Лѣность вредительную весма отвержѣте.
 В потех и молитвах не изнемагайте,
 Друг со другом согласно в любви пребывайте.
 Дадѣм всѣ Маріи обще Христу славу,

Да воспріимем по трудах злат вѣнецъ на главу.

О Дѣво утверди мя весма нерадива,

В дѣлех душеполезных во всем прозерлива [7, арк. 285 зв.].

Церковні канонічні тексти – Євангеліє, Псалтир, молитви святих отців – в поемі свт. Іоана Максимовича представлені на рівні ремінісценції. Автор подає власну інтерпретацію всіх образів і слів Святого Письма, пропускаючи його крізь власне життя і покаяння. Велика кількість історичних імен, образів та подій свідчить про чудове знання святителем Святого Письма, а глибокі роздуми над кожним рядком засвідчують прагнення автора гармонійно увести їх у канву сучасної йому епохи.

Святитель понад усе прагне спасіння своїй пастві, а свій шлях усвідомлює як одного з тих, хто не кращий за «митаря, фарисея та блудного сина». З цієї причини автор згадує в поемі велику кількість праведників – від праотців до сучасників-аскетів, чії молитви і вірність Всевишньому служать для вірян взірцями. Усі вони зверталися з молитвою до Богородиці, і по Її материнській милості – зростали в аскетичному подвигу:

Больш простирати словес до вас не дерзаем,

Премудрых учителей zde вам полагаем.

Что оны Духом святым мудрѣ написали

Церкви святой, всѣм вѣрным вселенной предали [7, арк. 221].

Поет спирається на вчення Василя Великого, Іоана Золотоустого, Іоана Дамаскіна, а також заглиблюється у писання західних учителів – Бонавентури, Амвросія Медіоланського, Фоми Аквінського, Фоми Кемпійського, Бенедикта Хефтена, Амвросія Марліанського, Іоана Гергарда, Ієремії Дрекслея, Алонсо Картахени та ін. Такий вибір богословських авторитетів для православного святителя не був випадковим, оскільки вплив західного богослов'я на той час був дуже великим. Навчання проводилося латинською мовою, за підручник слугували праці західних авторів. Усі сфери життя країни орієнтували на Захід і європейські зразки.

Утім поетове посилення на католицьких авторів викликало агресію вірян московської єпархії, які називали свт. Іоана Максимовича «латинником», а його твори піддавали нищівній критиці. Проте сьогодні ми можемо спростувати подібні твердження, оскільки свт. Іоан Максимович у вітчизняній духовній традиції був одним із небагатьох, хто широко й компетентно використовував ідеї

мислителів як східної, так і західної церков. У його творчості виразно проступають риси барокової культури і прагнення об'єднати споріднені, але водночас і принципово відмінні, духовні засади східної та західної християнських культур:

Всѣх латинских історій мы не отлагаем,
Як из древле преданна РАДУЙСЯ вzywаєм.
Прекрасны історіи во книгах латинских,
Премного обрѣтаем и в книгах славенских.
Написанным в обоих должно вѣровати,
Яже zde положися, извольте читати [7, арк. 54 зв.].

У поемі «Богородице Дѣво, радуйся» святий Іоан зосереджується на образі Богородиці в історії християнства та на семантиці кожного слова молитви Архангельської пісні. Цьому підпорядкована композиція твору, яка складається з дев'яти однаково структурованих частин, у кожній з яких відбувається спілкування з Матір'ю усіх по благодаті – Дівою Марією, в результаті чого й народжується метамолитва, в жанровому плані – складна конструкція «духовного епосу» [12, с. 263]. Кожна частина твору «Богородице Дѣво, радуйся» розкриває новий зміст, похвалу і значення образу Богородиці, Яка народила Вічне Життя і стала заступницею всіх християн. Отож поет, «відштовхуючись від сегмента, творить власну молитву, багатослівнішу, наповнену подробицями та синонімами» [11, с. 131]. За допомогою нагнітання автор поглиблює смисл молитви, робить її емоційнішою, барвистішою, що цілком відповідає стилю епохи Бароко.

Уже сама назва твору вказує на прославлення і возвеличення Божої Матері, розкриває творчий задум автора, вказує на витоки, що можуть мати безліч інтерпретацій та бути основою для багатьох мистецьких творів. Зрештою, поет розкриває призначення книги, яка має стати зразком молитви і пошани до Діви Марії:

Всякому в пользу чтущу извѣстно се буди,
Откуда суть в сей книзѣ и возданны труды.
Вѣстно, яко от многих писаній собранны,
Святых древных и новых в пользу написанны... [7, арк. 298 зв.].
Так от цвѣтов нетлѣнных райска Вертограда,
От зодчих премудрѣйших небесного Града.
Учителей церковных добрых дѣлателей,
В полезном собранію бодрых стяжателей.

На похвалу Марії книга содѣланна,

В честь и славу ея на свѣт есть поданна... [7, арк. 298 зв.].

Культ Богородиці тут визначальний і незаперечний. Відтак головна мета поеми – «воскресіння тексту» великої молитви, її інтерпретація крізь незвичайну поетичну форму заради відкриття божественної Премудрості і Таємниці. Поет розкладає текст на сегменти, щоб розкрити сенс кожного рядка окремо, з'ясувати відношення частини до цілого, а відтак простежити єдність сенсу, що «в різному контексті проявляється по-різному» [3, с.108].

Як стверджує М. Малинка, «літературний образ Матері Божої ввійшов у світове мистецтво завдяки пам'ятці святого Єфрема Сирина (306 – 373 рр.): «“Дерево життя, сховане в центрі раю, виросло в Марії”», проте змістовна маріїнська література з'являється в європейському світі лише на початку VI століття низкою творів Романа Солодкоспівця та Германа Константинопольського» [8, с. 124]. Натомість укладачі біблійного словника «Святе письмо в європейській культурі» доводять, що культ Богоматері найширше розвинувся лише в XII столітті, зокрема в латиномовних працях Бернара Клервоського та Адама Сен-Вікторвоського [4, с. 130]. На Україну «культ Богоматері прийшов разом із перекладними текстами і згодом трансформувався в потужну культурну традицію. Діва Марія, Богородиця, Мадонна закріпилася в свідомості українців і як мати Ісуса Христа, і як трансформований образ язичницької богині Лади, символ заступництва. У такому своєрідному синкретичному сприйнятті цей образ зміг глибоко проникнути в народну свідомість як оновлено-краще рідне, а не запозичене й насаджене з князівської ласки. Тому закономірним явищем є популярність у національній традиції культивування Богородиці як богорівної заступниці роду людського» [8, с. 124].

Для свт. Іоана Максимовича, який добре знав не лише Святе Письмо, але й традицію шанування Пречистої Діви, Матір Божа – передусім обрана Господом Діва «чесніша від Херувимів і славніша Серафимів», у якій «Бог Сын воплотися, СЛОВО ПЛОТЬ БЫСТЬ, подобе Бог нам изявися» [7, арк. 8 зв.]. Богообраність Марії поет підкреслює промовистими епітетами, на зразок «Пречистая», «Госпожа», «Заступниця», «Приб'жище», «Покров» тощо, а також низкою порівнянь, асоціацій та символів, що мають глибоку

християнську традицію і допомагають авторові відтворити велику таємницю Нового Заповіту.

На окрему увагу заслуговує біблійна символіка в поемі «Богородице Дѣво, радуйся». Для барокової традиції важливим елементом символу було відтворити всю глибину євангельської історії та сакральність образів, наблизити їх до сучасного світу, а відтак розкрити всі суперечності перехідної доби. Оскільки «символ у художній мові доби бароко виступає не лише як характеротворчий засіб, а й як універсальний носій основних настанов поетики, ядро наративної моделі творів» [9, с. 94]. Саме тому засобом організації тексту та методом впливу на свідомість і сприйняття читача автори бароко використовують контраст. Композиція твору часто структурована на основі бінарних опозицій, що характеризує одну з рис поетики XVII – XVIII ст. Напружене протистояння двох різних полюсів «рай – пекло», «Адам – Христос», «Єва – Марія» розкриває, на думку митців, божественний задум і дає змогу людині ступити на шлях примирення з Небесним Отцем. Так, komponуючи розділ «Благословен плод чрева Твого», свт. Іоан Максимович уподібнює Діву Марію дереву Життя, а Христа – едемському яблуку. Старозавітні образи Адама і Єви автор, дотримуючись християнської догматики, протиставляє Матері й Сину, через яких Господь дає можливість людству повернути втрачений рай:

Змій лукавий діявол приступи ко Євѣ,
Да прелстит ю яблоком, висячим на древѣ.
Ко пречистой Маріи добр Ангел приходить,
Изгнанного Адама паки в Рай воводить.
Бесѣда со Свою живота нас лиши,
Дѣва пріят Ангела, сатану сокруши.
БЛАГОСЛОВЕН ПЛОД ЧРЕВА, живот нам дарова,
Єва печаль наведе, Дѣва возрадова.
Немилостива Єва ко своєму плоду,
Яд смертоносный даде человѣчу роду.
Благословенна Дѣва благодать умножи,
Всѣх уврачева, пребысть красна паче рожи [7, арк. 195].

Три головні учасники старозавітної історії – змії – Єва – Адам стали початком смерті людського роду, непослух перших людей – її головною причиною. Опонентами у справі спасіння виступають Архангел – Марія – Христос, де єдність смирення і чистота Діви

Марії – основа перемоги життя над смертю. Цікаво, що Творець в поетичних інтерпретаціях авторів бароко не є складником цих символічних конструкцій, а швидше виступає над ними, як регент, Начало, Перст, Десниця, вища міра добра, милосердя, втілення Любові і Правди.

Окрім символів природи на позначення образу Богородиці, в поемі архієпископа Іоана зустрічаємо чимало зооморфних символів, геометричних візерунків, числової символіки, семантики літер та імен. Кожен із них спирається на християнську традицію, має сакральне значення та пояснює історію формування цілої парадигми символів. Відтак, «утворюючи смислові грона, біблійна символіка пов'язує повноту значень біблійних образів у єдину аналогічну концепцію паралельності природного і апокаліптичного світів, даючи можливість для прочитання Біблії як екзистенційного коду буття» [5].

Виразності та гостроти сюжету у творі «Богородице Дѣво, радуйся» надає мотив чуда, чудесних знамень, якими автор щедро насичує кожний розділ поеми.

В усіх віршованих розповідях свт. Іоана Максимовича засвідчені реальні історії, наповнені історичними подіями та дивовижними свідченнями. Кожне чудо – це самобутня легенда, що має на меті зафіксувати історію певної людини, міста чи обителі, і водночас відвернути читача від гріха, подавши приклад каяття або праведного християнського життя. У таких оповідях Божа Мати постає заступницею, цілителькою, рятівницею, найпершою молільницею перед Богом. Благодать Богородиці охоплює не лише бідних чи багатих, віруючих чи безбожників. Чудеса Пречистої Діви не мають соціальних обмежень. Така позиція автора впливає на читача, оскільки переконує: завдяки силі віри прийде спасіння будь-кому. Тут також відчутна біблійна інтертекстуальність: «Лікаря потребують не здорові, а слабі! Ідіть же, і навчіться, що то є: Милости хочу, а не жертви. Бо я не прийшов кликати праведних, але грішників до покаєння» (Мт. 9:12-13). Свт. Іоан Максимович в описі чудес Богородиці часто свідомо уникає вказівок на ім'я головного персонажа. Таким підходом поет спонукає читача не лише до узагальнення, але можливості ототожнення свого шляху із життєвим прикладом невідомого героя. Натомість час і місце мають незаперечну вагу як докази правдивості про чудесну подію чи знамення.

Оспівуючи чудеса Богородиці, автор прагне не лише возвеличити Діву Марію, а й розширити міжнародні кордони, утвердити в людських серцях віру, а заодно розширити світогляд і знання православного читача. З цією метою свт. Іоан також вдавався не лише до вітчизняних джерел і свідчень сучасників, але й, безпосередньо, до латинських джерел, збираючи для поеми найцікавіші свідчення і посилання. Непохитним авторитетом для поета був іспанський письменник, богослов, єпископ Бургоський – Алонсо Картахена, який вважався одним із найосвіченіших діячів західного християнства і культури свого часу. На жаль, поет не вказує, яким саме виданням він надихався при написанні поеми, проте зауважує, що книга та цінна і корисна:

В Картаенѣ обрѣтох сіє написанно,
В прославленіє Дѣвѣ прочести всѣм данно.
И инна преславная там обрѣтаюся,
Удивительна дѣла zde полагаются [7, арк. 255].

Будь-яке чудесне знамення для свт. Іоана Максимовича, засвідчене у східній чи західній церкві – це не лише вияв Божої любові, але перемога християнської віри, свідчення істини для всіх народів. Домінантний у поемі автора мотив чуда постає не тільки вагомим смислотворчим засобом, а й важливим джерелом емоційно-експресивної організації тексту.

Поема «Богородице Дѣво, радуйся» репрезентує неповторність поетичного світу Іоана Максимовича, окреслює духовно-мистецькі шукання та філософські міркування барокового митця, чия літературно-духовна спадщина є неоціненним вкладом в історично-культурну скарбницю нашого народу кінця XVII – початку XVIII ст.

Література

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. Українське Біблійне Товариство, б. р. 296, 959 с.
2. Буслаев Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства. Т. 1. [Русская народная поэзия]. СПб.: Издание Д. Е. Кожанчикова: Типогр. товарищества «Общественная польза», 1861. [8]. IV. 643 с.
3. Криса Б. С. Пересотворення світу: Українська поезія XVII–XVIII століть. Львів: Свічадо, 1997. 281 с.
4. Ланглуа А. Святе Письмо в європейській культурі. Біблійний словник. Київ: Дух і літера, 2004. 320 с.

5. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символічно-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу): автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2006. URL: <http://www.lib.ua-ru.net> (дата звернення: 15.04.2018).
6. Лєпахін В. Молитва, як словесна ікона: Іконічність молитви. *Ікона та іконічність*. Львів, 2001. с. 153.
7. Максимович Іоан. Богородице Дѣво, книга нареченна, от Троицы пресвятыя пред вѣки сложенна... Похвално от Писаній Святыхъ разширися, рифмами з святыхъ отецъ тшательно сложися... Іоанном Максимовичом, архієпископом Чернѣговским... Чернігів: Друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1707. 300 арк.
8. Малинка М. Образ Діви Марії в апокрифі «Ходіння Богородиці по муках» та в українському хронографі XVI століття. *Ренесансні студії*. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2009. Вип. 12–13. С. 123–132.
9. Матушек О. Символіка Богородиці у метатексті барокової літератури: дис. ... канд. філол. наук / Харківський нац. ун-т. ім. В.Н. Каразіна. Харків, 1999. 170 с.
10. Письма к Преосвященному митрополиту Рязанскому Стефану Яворскому от Преосвященного Димитрия Ростовского. *Маяк*. 1842. Т. 2. Кн. 4. С. 114–120.
11. Сулима М. М. До питання про особливості віршованих варіацій молитов / *Біля джерел українського бароко: Збірник наукових праць* / за ред. проф. Богдани Криси. Львів: Свічадо, 2010. С. 128–133.
12. Чижевський Д. Історія української літератури (Від початків до доби реалізму). Тернопіль: Феміна, 1994. 480 с.

References

1. Bibliya, abo knygy svjatogo Pysma Starogo j Novogo Zapovitu: Iz movy davnjoevрейскої ta greckoї perekladena [The Bible or the books of the Scriptures of the Old and New Testaments]. Ukrainske Biblijne Tovarystvo, b. r. 296, 959 p. (in Ukrainian).
2. Buslajev F. I. *Istoricheskie ocherki ruskoj narodnoj slovesnosti i iskusstva* [Historical essays of Russian folk literature and art]. Vol. 1. Spb, 1861. IV. 643 p. (in Ukrainian).
3. Krysa B. S. *Peresotvorenija svitu: Ukrainska poezija XVII – XVIII stolit* [Recreation of the world. Ukrainian Poetry of the 17–18th Centuries]. Lviv: Svichado, 1997. 281 p. (in Ukrainian).
4. Langlua A. *Svjate Pysmo v jevropejskij kulturi. Biblijnyj slovnyk* [Holy Scripture in European Culture. Bible Dictionary]. Kyiv: Duh i litera, 2004. 320 p. (in Ukrainian).
5. Lanovyk Z. B. *Biblijna germenevtyka: stanovlennja, metodologija (symbolichno-alegorychnyj aspekt literaturoznavchogo dyskursu)* [Biblical hermeneutics: formation, methodology (symbolic-allegorical aspect of literary discourse)] Extended abstract of PhD dissertation (Literary theory). Ternopil, 2006. Available at: <http://www.lib.ua-ru.net> (in Ukrainian).

6. Lepahin V. *Molytva, yak slovesna ikona: Ikonichnist molytvy. Ikona ta ikonichnist*. [Prayer as a Word Icon: Iconicity of Prayer. Icon and iconicity]. Lviv, 2001. 153 p. (in Ukrainian).
7. Maksymovych Ioan. *Bogorodyce Divo, knyga narechenna, ot Troicy presvjatyja pred viky sloghenna...* [Virgin Mary Composed for the Holy Trinity] Chernigiv: Drukarnja Svjato-Troickogo monastyra, 1707. 300 p. (in Ukrainian).
8. Malynka M. *Obraz Divy Marii v apokryfi "Hodinnja Bogorodyci po mukah" ta v ukrainskomu hronografi XVI stolittja* [The image of the Virgin Mary in the apocryphal "The Virgin Mary's Passion for Torture" and in the Ukrainian chronograph of the 16th century] In: *Renesansni studii*. Zaporizhzhja: KPU, 2009. issue. 12–13. P. 123–132. (in Ukrainian).
9. Matushek O. *Symvolika Bogorodyci u metateksti barokovoji literatury* [The symbolism of the Virgin in the metatext of Baroque literature] Extended abstract of PhD dissertation (Literary theory). Harkiv, 1999. 170 p. (in Ukrainian).
10. *Pisma k Preosvjashchennomu mytropolytu Rjazanskomu Stefanu Yavorskomu ot Preosvjashchennogo Dymytrija Rostovskogo* [Letters from Demetrius of Rostov to Stefan Yavorsky]. Majak. 1842. Vol. 2. Book. 4. P. 114–120. (in Ukrainian).
11. Sulyma M. M. *Do pytannja pro osoblyvosti virshovanyh variacij molytov* [To the question of the peculiarities of verse variations of prayers] In: *Bila dgherel ukrainskogo Baroko: Zbirnyk naukovyh prac*. Lviv: Svichado, 2010. P. 128–133. (in Ukrainian).
12. Chyghevskij D. *Istorija ukrainskoi literatury (Vid pochatkiv do doby realizmu)* [History of Ukrainian Literature (From the Beginnings to the Age of Realism)]. Ternopil, 1994. 480 p.

Liliya Gudz. Some Features of the Poetic Skill Archbishop John Maksymovych in the Poem «Virgin Mary Composed for the Holy Trinity». The thesis presents a study of literary heritage, specifically, a poem entitled Virgin Mary Composed for the Holy Trinity (1707) by John Maksymovych, a baroque writer, preacher and educational figure of the end of the 17th century – beginning of the 18th century. For ages, artistic value and genuineness of the poem has been questioned. History of Ukrainian literature formed a certain canon approaching Hail Mary poem as an insignificant work, appeal to Mother of God in verse borrowed by the author from the predecessors. The thesis defines the sources and names of authors whose literary works, spiritual guidance of ascetism and philosophical outlook were used by St. John Maksymovych as life patterns and could inspire him to compose Hail Mary.

The work also analyzes literary peculiarities of author prayer, its classification, characteristics, use traditions and functions in baroque poetry. The richness of prayer by St. John Maksymovych is demonstrated in the abundance of art devices which not only draw the reader's attention to general Christian dogmas and values but also allow the author to share the peculiarities of praying in everyday life. For St. John Maksymovych, poetic work was a special form of spiritual rebirth where author prayer was the only true essence of human life, understanding the God's Truth and a

chance for penance and salvation. Combining the best examples of Eastern and Western praying, St. John Maksymovych managed to create one of the best author prayer works in the history of Ukrainian literature in general and the Baroque epoch in particular.

Key words: John Maksymovych, history of Ukrainian literature, literary verses, Baroque, poem, wonder, canon, prayer, Mother of God symbolism.

Гудзь Лілія Анатоліївна – аспірантка Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України; ilchik2@gmail.com

УДК 811.162.1'22'373.7:159.942

Лариса Деркач

Невербальний вияв емоцій та його вираження у фразеологізмах польської мови

У статті досліджена семантика фразеологічних одиниць польської мови, пов'язаних із кінесичними засобами спілкування, зокрема мовним вираженням емоцій у таких фразеологізмах. Проаналізовані механізми зберігання й передавання культурної інформації фразеосистемою. Встановлено основні розряди фразеологічних одиниць польської мови, пов'язаних із кінесичними засобами спілкування, подано їх семантичну класифікацію. Проаналізовано закономірності процесу знакової інтерпретації фразеологізмами кінесичної поведінки. Досліджено специфіку номінацій невербального вираження емоцій фразеологічними одиницями польської мови. З'ясовано, що фразеологізми є вираженням емблематичних (комунікативних і симптоматичних) та ілюстративних кінесичних рухів. З-поміж фразеологічних одиниць – номінацій кінем виокремлено загальнокомунікативні та етикетні. Емоційний стан мовця виражають симптоматичні невербальні засоби, які можна поділити на три підгрупи: 1) ті, що стосуються позначення емоційних станів; 2) які стосуються характерних рис людини; 3) пов'язані з міжсуб'єктними стосунками.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, невербальні засоби спілкування, кінема, психоемоційний стан, емблематичні кінеми, ілюстративні кінеми, загальнокомунікативні невербальні засоби, етикетні невербальні засоби.

Новітні лінгвістичні дослідження позначені пошуком таких методів і прийомів вивчення мови й комунікації, які сприяють розкриттю інтерактивного аспекту процесу спілкування, що передбачає